

Agnieszka Wiatrowska

<https://orcid.org/0000-0001-7646-7115>
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Adam Mickiewicz University, Poznań
agnieszka.wiatrowska@amu.edu.pl

Andrzej Pankalla

<https://orcid.org/0000-0002-9138-6185>
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Cardinal Stefan Wyszyński University, Warsaw
inkantacje@gmail.com

<https://doi.org/10.35765/hw.2023.2262.06>

Data zgłoszenia: 19.01.2023

Data akceptacji: 25.04.2023

Data publikacji: 29.06.2023

***Kontekst konstrukcji idei wolnej woli na przykładzie
psychobiografii Skinnera, Fromma i Rogersa***
***Context of Construction of the Idea of Free Will on the Basis
of the Psychobiographies of Skinner, Fromm and Rogers***

ABSTRACT

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of this article was to analyze the development of the concept of (free) will in works of Burrhus F. Skinner, Erich S. Fromm and Carl R. Rogers – three researchers who restored the consideration of will in both American and world psychology in the 20th century.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: A research shows possible factors influencing the development of ideas of will, determinism and indeterminism, as well as their relationship with the perception of man (a machine subjected to environmental control *versus* a living being making a conscious choice). In the analysis the authors use Theoretical Research Tool. It was based on the context of construction method, created by Kurt Danziger (1990), a representative of the New History of Psychology.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The perspective of the New History of Psychology, being an extension of Runyan's (1992) psychobiographical method including critical psychology, made it possible to get acquainted with the concepts of Skinner, Fromm and Rogers – taking their biographies into account. The literature was subjected to an in-depth analysis, authors paid attention to the relationship between the biographies and ideas/concepts of mentioned psychologists.

RESEARCH RESULTS: The research proved that the development of the concept of will and understanding of man in the theories of Skinner, Fromm and Rogers could have been influenced by private events in their lives, such as the hermetic style of upbringing in the family home, current political situation, change of environment or traumatic experiences.

Sugerowane cytowanie: Wiatrowska, A. i Pankalla, A. (2023). Kontekst konstrukcji idei wolnej woli na przykładzie psychobiografii Skinnera, Fromma i Rogersa. *Horyzonty Wychowania*, 22(62), 41-51. <https://doi.org/10.35765/hw.2023.2262.06>

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: Attention was drawn to the fact that psychological theories do not arise in an axiological or biographical void, sometimes these are constructed with significant experiences of a given researcher taken into account.

→ **KEYWORDS:** DETERMINISM, FREE WILL, PSYCHOBIOGRAPHY, CARNALITY, NURTURE

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem niniejszego artykułu jest analiza rozwoju konceptu (wolnej) woli w pracach Burrhusa F. Skinnera, Ericha S. Fromma oraz Carla R. Rogersa – trzech badaczy, którzy w XX wieku przywrócili rozważania o woli w psychologii zarówno amerykańskiej, jak i światowej.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Zadano pytanie badawcze o możliwe czynniki mające wpływ na rozwój idei woli, determinizmu i indeterminizmu, a także ich związku z postrzeganiem człowieka (maszyna poddana kontroli środowiska *versus* żywa istota dokonująca świadomego wyboru). Analiza została wykonana z użyciem autorskiego Teoretycznego Narzędzia Badawczego, na podstawie metody kontekstu konstrukcji (*context of construction*) stworzonej przez Kurta Danziger (1990), przedstawiciela nowej historii psychologii.

PROCES WYWODU: Perspektywa nowej historii psychologii, będąca niejako poszerzeniem Runyana (1992) metody psychobiograficznej z wykorzystaniem założeń psychologii krytycznej, pozwoliła na zapoznanie się z koncepcjami Skinnera, Fromma i Rogersa z uwzględnieniem ich życiorysów. Literaturę przedmiotu poddano dogłębnej analizie, zwrócono uwagę na związek biografii autorów z ich powstałymi w późniejszym czasie koncepcjami psychologicznymi.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Z przeprowadzonych badań wynika, że na rozwój koncepcji woli i pojmowania człowieka w teoriach Skinnera, Fromma i Rogersa mogły mieć wpływ prywatne wydarzenia z ich życia, takie jak hermetyczny styl wychowania w domu rodzinnym, sytuacja polityczna, zmiana środowiska czy doświadczenia traumatyczne.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Zwrócono uwagę na fakt, że teorie psychologiczne nie powstają w próżni aksjologicznej czy biograficznej, bywają konstruowane z uwzględnieniem znaczących doświadczeń danego badacza.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** DETERMINIZM, WOLNA WOLA, PSYCHOBIOGRAFIA, CIELESNOŚĆ, WYCHOWANIE

Wstęp

Różne pojmowanie woli po dziś dzień ma istotny wpływ na postrzeganie nie tylko własnego wnętrza, ale również ciała człowieka (Lavazza, 2016), a w latach 1945-1990 zdefiniowało rozwój kilku ważnych koncepcji psychologicznych. Behawiorysta Skinner

(1948, 1978) uważał, że „wolna wola” jest jedynie wymysłem człowieka, naleciałością kulturową, szczególnie religijną. Pytał, czy ciało faktycznie jest nasze oraz jaki – i czy w ogóle – mamy na nie wpływ (Skinner, 1953, 1955, 1990, 2013). Psychoanalityk Fromm (2000a, 2000b, 2005) był zdania, że Skinner degradował człowieka do maszyny, zapominając o jego uczuciach i zdolności podejmowania wyboru. Sugerował, że doprowadzi to do sprzedaży własnej osoby, w tym ciała (Fromm, 1970, 1994, 1997). By tego uniknąć, należało według niego być gotowym do podjęcia odpowiedzialności za własne życie (Fromm, 1994, 2000b, 2005). Humanista Rogers (2002a) podkreślał, że życie w świecie zdeteterminowanym jest zależne również od naszych subiektywnych wyborów (Kirschenbaum i Henderson, 1989). Uznawał, że tabuizacja nie tylko emocji, ale i cielesności ma wpływ na późniejsze pojmowanie siebie jako istoty żywej i wolnej – ale by naprawdę „stać się sobą”, należy dążyć do samorealizacji, „dobrego życia”, bycia takim, jakim chce się być (Rogers, 2002a, 2002b, 2016).

Celem niniejszego artykułu jest określenie, w jaki sposób na rozwój pojęcia (wolnej) woli i późniejszych teorii psychologicznych stworzonych przez Skinnera, Fromma i Rogersa wpłynęła nie tylko posiadana przez nich wiedza i inspiracje naukowe (kontekst odkrycia i uzasadnienia), ale też ich osobiste przekonania i doświadczenia (kontekst konstrukcji). Dotychczasowa literatura przedmiotu nie uwzględnia takich aspektów, jak wychowanie w domu rodzinnym, wychowanie religijne, sytuacja polityczna, relacje międzyludzkie, ważne wydarzenia życiowe i traumy, np. utrata bliskich. Selekcja tych czynników była zależna od przeglądu literatury przedmiotu, w tym autobiografii bądź wspomnień wyżej wymienionych psychologów, a także wiedzy historycznej dotyczącej okresu działalności badaczy.

Wybór tych trzech psychologów wiąże się z żarliwymi dyskusjami na temat (wolnej) woli przeprowadzanymi w XX wieku, w których to właśnie Skinner, Fromm i Rogers wspólnie brali udział, będąc jednocześnie najbardziej zaangażowanymi w temat determinizmu i indeterminizmu badaczami minionego wieku. Ich dyskusje wpłynęły na rozwój psychologii światowej, nie tylko w samych Stanach Zjednoczonych.

Metoda badawcza

Perspektywa badawcza, która posłużyła do przeanalizowania prac Skinnera, Fromma i Rogersa w celu napisania niniejszego artykułu, to pojęcie kontekstu konstrukcji (*context of construction*) Kurta Danziger (1990, 1997, 2010), jednego z twórców nowej historii psychologii (NHP). Początków takich badań nad historią psychologii można doszukiwać się w koncepcji Williama Mariona Runyana (1992). Jego metoda psychobiograficzna dotyczyła czynników wpływających na kształtowanie się jednostki. W szczególności był to model faz i stanów, który służył do badania łańcuchów przyczynowych (Pankalla i Wiatrowska, 2021). Idea Runyana ograniczała się do biografii twórców danej koncepcji, natomiast metoda Danziger stała się niejako jej poszerzeniem – dogłębną analizą tekstów w kontekście historycznym, sugerującą wielość czynników, które mogły wpłynąć

na rozwój danej kategorii psychologicznej. Danziger stworzył przy tym zaplecze historyczno-teoretyczne, które stało się inspiracją między innymi dla współczesnej psychologii krytycznej – badacz zadaje pytania dotyczące *status quo* danej teorii, często kwestionuje znane założenia, podejścia czy praktyki głównego nurtu.

Według Danziger (1990, 2010) każdy program badawczy ma swój mit pochodzenia (*origin myth*). Związane z mitem pochodzenia będą epistemologia pojęć i procesy wyjaśniania danej dyscypliny. Z tego względu warto znać historię nie tylko teorii, ale również jej twórcy, by tworzyć wiedzę naukową na poziomie świadomym i refleksyjnym. Ten element jest niezwykle istotny w tym tekście, gdyż w istniejącej literaturze dotyczącej rozwoju koncepcji (wolnej) woli w psychologii brane są pod uwagę czynniki związane wyłącznie z teoriami danego nurtu (patrz: Pankiewicz i in., 2005; Trzópek, 2009), brakuje natomiast szerszych odniesień do życia twórców. Fragmenty biografii w dziełach Skinnera, Fromma czy Rogersa są umieszczane bardziej jako dodatek niż informacje mogące posłużyć do szerszej analizy ich idei. Owszem, może to wynikać ze zwięzłości dzieł, artykułów naukowych i analiz – zwięzłości tej wymaga się na polu akademickim – jednakże może też być przyczyną redukcjonizmu, w tym wypadku związanego z pomijaniem istotnych aspektów rozwoju teorii psychologicznych (Zamiara, 1998), na które wpływ mogły mieć w szczególności wczesne doświadczenia Skinnera, Fromma i Rogersa, kierunki rozwoju ich życia prywatnego, jak i naukowego.

Na potrzeby niniejszej analizy naukowej stworzono, korzystając z koncepcji Danziger (1990), Teoretyczne Narzędzie Badawcze (TNB) – metodę badawczą, która pozwoliła na zbadanie danego zjawiska, tutaj: rozwoju koncepcji (wolnej) woli na przykładzie biografii i dzieł Skinnera, Fromma i Rogersa, w ramach NHP. Na Teoretyczne Narzędzie Badawcze składają się trzy aspekty: reprezentant pojęcia (psycholog), badane pojęcie („wolna” wola) oraz podstawowe idee związane z teorią psychologiczną stworzoną przez reprezentanta (np. kult pomiaru). Wybór podstawowych kategorii zależał od ich powiązania z badanym pojęciem, tutaj były to najczęściej powtarzające się idee i odniesienia w literaturze przedmiotu, nomenklatura użytkowana przy opisywaniu danego nurtu przez jego twórcę. Łącząc powstałe TNB z pojęciem kontekstu konstrukcji, można znaleźć powiązania pomiędzy występowaniem danego pojęcia i rozwojem podstaw teoretycznych danej gałęzi psychologii a ich związkiem z życiem twórców.

Koncepcje psychologiczne Skinnera, Fromma i Rogersa a wolność woli

Podczas gdy Skinner (1978) stawiał na naukowe podejście do woli, tłumacząc, że „wolna wola” to koncept zbędny psychologii, Fromm (1998) wyjaśniał, że warunkowanie nie może być jedynym wyjaśnieniem działalności człowieka. Założenia Rogersa (1969) łączyły zarówno idee Skinnera, jak i Fromma – człowiek jest kontrolowany z zewnątrz, ale sam w sobie jest wolny i podejmuje decyzje o tym, czego dokona. Jest to swoistego rodzaju paradoks, z którym według Rogersa (1969) należy nauczyć się żyć. W tabeli

nr 1 prezentowane są syntetycznie zarówno podobieństwa, jak i różnice w pojmowaniu (wolności) woli przez Skinnera, Fromma i Rogersa.

Tab. 1. Porównanie sposobów pojmowania woli przez Skinnera, Fromma i Rogersa

Psycholog/gałąź psychologii	Pojmowanie (wolnej) woli, indeterminizm/ determinizmu	Podstawowe zależności i pojęcia związane z koncepcją badacza
<p>Burrhus F. Skinner (1905-1990)/ ortodoksyjny behawioryzm</p>	<p>Inkompatybilizm/twardy determinizm: wolność woli jako konstrukt społeczny, istnieje zbyt wiele czynników wpływających na ludzkie zachowanie, by mówić o wolności; dążenie do wolności to reakcja awersyjna – ucieczka przed nieprzyjemnością; pozbycie się pojęcia wolnej woli stanowić będzie koniec ułudy i lepsze życie człowieka</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kult naukowego pomiaru • Umysł jako zbędne pojęcie (zaburza obiektywność badań) • Warunkowanie instrumentalne • Manipulacja środowiska • Wzmocnienie pozytywne/negatywne • Człowiek jako naczynie/maszyna • Człowiek jako projektant i jednocześnie produkt kultury • Zachowanie można przekształcić, zmieniając środowisko (próba stworzenia idealnego społeczeństwa)
<p>Erich S. Fromm (1900-1980)/ psychoanaliza</p>	<p>Miękki determinizm: człowiek nie jest maszyną, a warunkowanie nie może być jedyną przyczyną jego zachowań; wolność nie jest stałą cechą, co więcej – w rzeczywistości nie istnieje, jedyna posiadana wolność to możliwość dokonania wyboru w danym momencie – niewykorzystana, przepada</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wolność to odpowiedzialność, dlatego ludzkość przed nią ucieka • Samotność szkodzi, dlatego człowiek korzysta z używek (seks, narkotyki, etc.) • Orientacja produktywna/nieproduktywna (rozwoj/brak rozwoju; kochać i tworzyć/ niszczyć) • Człowiek mający (skupienie na posiadaniu) albo będący (skupienie na rozwoju) • Zdrowe społeczeństwo musi być oparte na socjalizmie wspólnotowym – wspólnej odpowiedzialności (próba stworzenia idealnego społeczeństwa)
<p>Carl R. Rogers (1902-1987)/ psychologia humanistyczna</p>	<p>Determinizm funkcjonalny: osoba w pełni funkcjonująca doświadcza wolności bez bierności, a im bardziej żyje „dobrym życiem”, tym większą wolność odczuwa w swoim życiu; człowiek dokonuje wyboru i chce tego, co i tak jest zdeterminowane</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Koncepcja psychoterapii zorientowanej na klienta (klient sam wie, czego chce) • Facylitacja (ułatwianie procesu rozwoju, właściwa atmosfera rozwoju) • Człowiek jako myśląca maszyna • Samourzeczywistnienie (empatia, akceptacja, otwarte wyrażanie własnych uczuć) • Tendencja aktualizacyjna (rozwój własnych zdolności) • Zgodność Ja (<i>self</i>) z doświadczeniem jako podstawa dobrego życia • Dobre życie jako tendencja do samorozwoju i samoaktualizacji

Źródło: opracowanie własne.

Kontekst konstrukcji: wpływ doświadczeń jednostki na rozwój koncepcji psychologicznej dotyczącej pojęcia (wolnej) woli

Poniżej przedstawione zostaną wybrane wątki psychobiografii psychologów będących przedmiotem refleksji, mogące mieć wpływ na kształt ich koncepcji, ze szczególnym uwzględnieniem związku ich doświadczeń z promowanym w danej koncepcji obrazem natury ludzkiej.

Skinner: kontrola od kołyski a powstanie behawioryzmu i negacja wolnej woli

Pierwszym elementem wylaniającym się i powtarzającym w życiu Skinnera (1977, 1979) jest motyw kontroli – począwszy od tej, jaką matka ojca Skinnera miała nad synem, poprzez kontrolę żony nad mężem, aż po kontrolę rodziców nad dziećmi, wliczając w to kontrolę nazwaną przez Skinnera (1977) „moralno-etycznym treningiem”. Wychowany w amerykańskiej rodzinie protestanckiej, wspomina o tym, jak jego babcia pokazywała mu „kominek z rozżarzonymi węgielkami, mówiąc, że dzieci, które kłamią, są po śmierci wrzucane do takiego miejsca” (Skinner, 1977, s. 60).

Skinner (1979) podkreślał, że w jego rodzinie dominowały kobiety, co według niego było również powodem kontroli myśli i mowy – drażliwe tematy, np. te dotyczące seksualności, pozostawały tabu, mimo pojawiających się w rozmowach aluzji. Poza kontrolą słowną Skinner (1977) dostrzegł w zachowaniu dorosłych elementy warunkowania. Jednym z nich jest przykład matki, która nie dawała mu śniadania, póki ten nie powiesił piżamy na wieszaku, bądź to, że karą za użycie przekleństwa było wymycie buzi mydłem.

Świadomość tejsze kontroli – zachowań, słów, a nawet sposobu myślenia – mogła wpłynąć na postrzeganie woli przez badacza – nie była ona wolna. Będąc w liceum, Skinner (1977) zaczął się zastanawiać nad swoją religijnością i powoli przekonywał się do tego, że jest niewierzący. Podkreślał później, że religię od wieków stosuje się do kontroli mas (Skinner, 1955). Badacz uznał, że „wybranie się na studia to jedyny sposób na ucieczkę przed byciem synkiem rodziny” (Skinner, 1977, s. 280) i wyrwanie się spod innej kontroli – wpływu rodziców.

Wszechobecna kontrola widziana przez Skinnera (1979) zainspirowała go do badania ludzkiego zachowania. Został przedstawicielem radykalnego behawioryzmu. Swoje dzieci wychował w myśl tejsze nauki (Buzan, 2004). Skinnerowie wspólnie zdecydowali, że nie będą zmuszać córek do wiary. Możliwe, że miało to związek z odejściem badacza od religii i nieprzyjemnymi wspomnieniami związanymi z nią.

Być może właśnie przez wspomnienia o piekle i karach boskich, przez rodzinne tabu, a także poznanie myśli ateistycznej większość życia Skinner (1948, 1953, 1955, 1978, 1990, 1995) poświęcił rozważaniom na temat braku wolności woli, kontroli i zależności ludzi od środowiska.

Pod koniec życia Skinner (1987) przyznał, że nie docenił mocy uczuć i namiętności ludzkich. W rzeczywistości nie negował istnienia zdarzeń mentalnych, acz uważał, że w behawioryzmie nie ma dla nich miejsca. Do końca życia pozostał wiernym nauce ateistą, pisząc, że jego „wierzenia religijne legły u podstaw pięknej architektury, muzyki, malarstwa, rzeźby, prozy i poezji” (Skinner 1987, s. 14).

Fromm: dziedziczone kompleksy i obserwowane traumy a refleksja o chorym społeczeństwie

Fromm (2018) pisał, że wychował się w rodzinie żydowskiej. Z początku chciał zostać talmudystą i wyjechać z Frankfurtu nad Menem do Poznania. Jego plany zmieniły się jednak po zasłyszanej wieści o samobójstwie młodej malarki po śmierci ojca. To wydarzenie głęboko wstrząsnęło Frommem i sprawiło, że sam zaczął się zastanawiać nad własnymi relacjami – głównie z matką, do której czuł się „kazirodczo przywiązany” (Fromm, 2018, s. 9). O tym toksycznym jego zdaniem przywiązaniu w kontekście społeczeństwa Fromm pisał w większości swoich książek (Fromm, 1970, 1994, 1996, 2000a, 2005, 2018).

Na zmianę myślenia Fromma wpłynęła również wojna, a właściwie to, co o niej mówili nauczyciele, od których słyszał: „Chcesz pokoju, szykuj się na wojnę” (Funk, 1999, s. 31). Już wtedy zaczął się zastanawiać nad jej sensem, wspieraniem jednej nacji i nienawiązieniem innej. Doświadczenie wojny wpłynęło na treści zawarte w *Ucieczce od wolności* (1970) – gdzie badacz poruszył m.in. kwestię wolności wyboru człowieka w odpowiednim dla niego momencie, bez względu na okoliczności czy wpływy otoczenia – czy *Anatomii ludzkiej destrukcyjności* (1998) – w tej pozycji autor również pochylił się nad wolnością woli i podejmowaniem świadomych decyzji.

Większość czasu podczas studiów Fromm poszukiwał humanistycznego podejścia do judaizmu. „Postrzegał człowieka w jego zdolności do biofilii, miłości, autonomii, produktywnej orientacji, wolności i miłości bliźniego na gruncie egoizmu” (Funk, 1999, s. 54). W późniejszym czasie wystąpił z ortodoksyjnego judaizmu na rzecz nieteistycznego humanizmu, zastępując determinanty praktyki religijnej pojęciami nauk humanistycznych (Funk, 1999). Co prawda przestał być praktykującym i wierzącym żydem, ale nauki (m.in. dotyczące postrzegania miłości i ludzkiej cielesności, wierności, a także przekonanie o istnieniu wolnej woli – odniesienia do wiary) w nim pozostały, co dostrzec można podczas lektury jego dzieł (Fromm, 1970, 1994, 1996, 1997, 1998, 2000a, 2000b, 2005, 2017). Czytamy w nich, że istnienie wolnej woli było dla Fromma konieczne – nawet jeśli byłaby ona tylko konstruktem teoretycznym. Wiara w jej istnienie dawała człowiekowi siły do podjęcia odpowiedniej decyzji w dobrym momencie, co było pierwszym świadomym krokiem ku nieskrępowaniu – a więc i podstawą do postulowania wolności i odpowiedzialności za własne decyzje.

Uciekając przed wojną, Fromm wyemigrował do USA, gdzie wkroczył w społeczność innych psychologów i psychoanalityków. W obronie własnych przekonań wdawał się

w wiele dyskusji z innymi psychologami, m.in. ze Skinnerem (Funk, 1999). Podkreślał, że człowiek nie jest maszyną, a wolność woli polega na wolności podejmowania decyzji i braniu za nie odpowiedzialności (Fromm, 1998). Do końca życia był stanowczym przeciwnikiem wojny i agresji, a także zbytecznego konsumpcjonizmu. Odniósł się do nich m.in. w *Patologii normalności* (Fromm, 2021).

Rogers: terapia skupiona na kliencie jako przeciwieństwo hermetycznego wychowania

Rogers (2002a), podobnie jak Skinner, wychował się w domu amerykańskich protestantów. On i jego piątkę rodzeństwa również poddano ścisłej kontroli (Thorne, 2006). U Rogersów jednak było to bardziej fundamentalistyczne: surową religijność związane z etyczną atmosferą bez kompromisów, kultem pracy i zakazem życia towarzyskiego. Sam Rogers (2002a) wspomina o zamkniętym gronie rodzinnym, braku możliwości wyrażania siebie i własnych emocji.

Gdy Rogers miał dwanaście lat, jego rodzina wyprowadziła się pod Chicago, by „ustrzec się przed pokusami miasta” (Thorne, 2006, s. 15). Niedługo potem badacz wyjechał na studia, a oddzielenie od rodziców dało mu (podobnie jak Skinnerowi i Frommowi) wolność (Rogers, 2002a) i wpłynęło na jej pojmowanie. Następnym krokiem do wolności stał się wyjazd ze Światową Federacją Studentów Chrześcijańskich do Chin. Półroczna podróż zmieniła myślenie Rogersa, zerwał on z religijnym myśleniem swoich rodziców, zdobył duchową, intelektualną i emocjonalną niezależność (Thorne, 2006). Rogers (2002a) wspomina, że empatia, akceptacja i autentyczność to czynniki, które narodziły się wtedy w jego głowie jako konieczne do stworzenia terapii ukierunkowanej na klienta – brakowało ich w jego rodzinnym domu, więc sam postanowił stworzyć takie środowisko, które pomoże zarówno jemu, jak i innym ludziom.

Te życiowe doświadczenia mogły wpłynąć na późniejsze postrzeganie woli przez badacza; pisał, że „osoba świadomie i dobrowolnie wybiera i chce tego, co jest także absolutnie zdeterminowane” (Rogers, 1969, s. 215). Człowiek ma wybór, świadomie go dokonuje, ale funkcjonuje również dzięki temu, co dzieje się wokół niego, czasem bez jego wiedzy i świadomości.

Po tej przemianie Rogers obrał ścieżkę studiów religijnych. Wtedy też zapisał się na korespondencyjny kurs z psychologii. W tym czasie ożenił się. Uczęszczał na wykłady na Columbia University i ostatecznie, zamiast zostać pastorem, wybrał ścieżkę psychologa (Thorne, 2006). Porzucając seminarium, porzucił również religię chrześcijańską.

Rogers (2002a, 2016) uważał, że człowiek sam wie, czego potrzebuje. W późniejszych latach stwarzał – zarówno jako wykładowca, jak i terapeuta – środowisko, w którym zezwalał na otwarte wyrażanie uczuć – czego nie doświadczył w dzieciństwie (Thorne, 2006).

Śmierć żony na powrót wzbudziła jego zainteresowanie duchowością, ten wymiar i jego istnienie w terapii docenił pod koniec życia – i chociaż sam nie chciał wznawiać

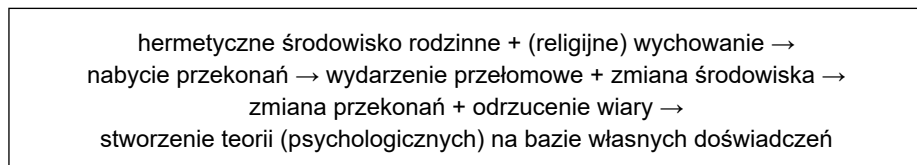
żadnej religii, chrześcijaństwo wywarło ogromny wpływ na jego najważniejsze dzieła (Thorne, 2006), jak i na postrzeganie woli. Rogers (2016) uważał, że świadoma siebie osoba, będąc wolną, dokonuje takich wyborów, jakie są dla niej dobre, o ile żyje w zgodzie sama ze sobą, własnymi uczuciami i doświadczeniem.

Wnioski: kontekst konstrukcji Kurta Danziger a wyniki analizy życiorysów Skinnera, Fromma i Rogersa

Na rozwój koncepcji psychologicznych Skinnera, Fromma i Rogersa, w szczególności pojęcia wolnej woli wpłynęły ważne wydarzenia życiowe, o których wspominają sami badacze (Skinner, 1977, 1979, 1987; Fromm, 2017, 2018; Rogers, 2002a). Wśród czynników tych wymienić możemy m.in. sytuacje rodzinne, wychowanie, wyznawane religie, podejście do ludzkiej cielesności i wyrażania uczuć oraz potrzeb, sytuację polityczną, zmianę środowiska i miejsca zamieszkania, wpływ ważnych osób (rodzina, przyjaciele), rozstania bądź śmierć bliskich.

W przypadku wymienionych badaczy powtarza się schemat, który można zobrazować następująco:

Ryc. 1. Ważne zmiany życiowe a rozwój przekonań i idei Skinnera, Fromma i Rogersa

Źródło: opracowanie własne.

Rozwijając i niejako generalizując ww. schemat, można zasugerować, że początek nabywania przekonań determinujących stworzenie w przyszłości koncepcji psychologicznych Skinnera, Fromma i Rogersa dotyczących woli zaczynał się w pierwszym dla badaczy środowisku – własnej rodzinie. Środowisko to było stałe i zamknięte na wpływy innych. Połączenie go z wychowaniem w danej religii zawęziło je, czyniąc je bardziej hermetycznym i niedostępnym, niepodatnym na zmiany. Dopiero wyjście z tego środowiska, niekiedy samo w sobie będące wydarzeniem przełomowym, doprowadziło do zmiany przekonań wymienionych wyżej badaczy. Zderzenie z inną kulturą, wychowaniem i wartościami było przyczynkiem do odrzucenia wiary (Skinner, Fromm, Rogers) bądź umocnienia jej, w zależności od cech nowego środowiska czy znaczących wydarzeń (Rogers – śmierć żony). Prowadziło to do dalszych zmian wartości i przekonań, których bazę stanowiły ludzkie doświadczenia. Na ich podstawie zbudowany został światopogląd.

Jest to ważne z punktu analizy kierunku rozwoju danej teorii psychologicznej przez pryzmat historii jej twórcy. Zwraca się uwagę na fakt, że wspomniane teorie nie powstają

w próżni aksjologicznej i często są odbiciem oczekiwań, potrzeb bądź doświadczeń danego badacza. Pociąga to za sobą pytanie, na ile dana teoria psychologiczna i idące za nią badania są obiektywne, a na ile subiektywne i przeznaczone dla danej kultury bądź środowiska czy też wynikające z indywidualnych potrzeb, lęków etc.

Analiza konceptu (wolnej) woli w ujęciu Skinnera, Fromma i Rogersa, w tym postrzeganie i doświadczanie ludzkiej cielesności w perspektywie nowej historii psychologii z użyciem metody badawczej opartej na pojęciu kontekstu konstrukcji, wykazała, że wydarzenia z życia i okoliczności wychowania dotyczące twórcy danej teorii psychologicznej mogły mieć wpływ na jej powstanie, a także w pewnym zakresie jej postać i specyfikę.

Aby nie być narażonym na redukcjonizm psychologiczny, należy tu zaznaczyć, że badano jedynie jeden z aspektów czy wymiarów powstania koncepcji, a teorie, jako produkty historyczne, nie mogą być w pełni zrozumiane, bazując wyłącznie na psychobiografii ich autorów i bez ich analizy logicznej, historycznej, ontologicznej i epistemologicznej.

Zaprezentowany wynik analizy w postaci schematu (ryc. 1) może być pomocny przy dalszych badaniach w spektrum nowej historii psychologii, szczególnie w próbach zapoznania się z historią danego nurtu w szerszym kontekście ich konstrukcji z uwzględnieniem życiorysu autora.

BIBLIOGRAFIA

- Buzan, D. (2004, 12 marca). *I was not a lab rat*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/education/2004/mar/12/highereducation.uk>
- Danziger, K. (1990). *Constructing the subject: Historical origins of psychological research*. Cambridge University Press.
- Danziger, K. (1997). *Naming the mind: How psychology found its language*. SAGE Publications.
- Danziger, K. (2010, 12 października). *Problematic encounter: Talks on psychology and history*. Kurt Danziger. [www.kurtdanziger.com/Problematic Encounter3.pdf](http://www.kurtdanziger.com/Problematic%20Encounter3.pdf)
- Fromm, E. (1970). *Ucieczka od wolności* (O. i A. Ziemiłscy, tłum.). Czytelnik.
- Fromm, E. (1994). *O sztuce miłości* (A. Bogdański, tłum.). Sagittarius.
- Fromm, E. (1996). *Zdrowe społeczeństwo* (A. Tanalska-Dulęba, tłum.). Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Fromm, E. (1997). *O sztuce istnienia* (R. Saciuk, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fromm, E. (1998). *Anatomia ludzkiej destrukcyjności* (J. Karłowski, tłum.). Dom Wydawniczy Rebis.
- Fromm, E. (2000a). *Mieć czy być?* (J. Karłowski, tłum.). Dom Wydawniczy Rebis.
- Fromm, E. (2000b). *Rewolucja nadziei. Ku uczłowieczonej technologii* (H. Adamska, tłum.). Dom Wydawniczy Rebis.
- Fromm, E. (2005). *Niech się stanie człowiek. Z psychologii etyki* (R. Saciuk, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fromm, E. (2017). *Psychoanaliza a religia* (J. Karłowski, tłum.). Wydawnictwo Vis-à-vis Etiuda.
- Fromm, E. (2018). *Miłość, płęć i matriarchat* (B. Radomska i G. Sowinski, tłum.). Wydawnictwo Vis-à-vis Etiuda.
- Fromm, E. (2021). *Patologia normalności. Przyczynek do nauki o człowieku* (S. Baranowski i R. Palusiński, tłum.). Wydawnictwo Vis-à-vis Etiuda.

- Funk, R. (1999). *Erich Fromm* (R. Rózanowski, tłum.). Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Kirschenbaum, H. i Henderson, V.L. (red.). (1989). *Carl Rogers. Dialogues*. Constable.
- Lavazza, A. (2016). Free will and neuroscience: From explaining freedom away to new ways of operationalizing and measuring it. *Frontiers in Human Neuroscience*, 10(262). <https://doi.org/10.3389/fnhum.2016.00262>
- Pankalla, A. i Wiatrowska, A. (2021). Kazus (anty)duchowości behaviorysty radykalnego B.F. Skinnera – perspektywa psychobiograficzna. *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, 12(1), 179-198. <https://doi.org/10.18778/2450-4491.12.12>
- Pankiewicz, P., Majkovicz, M. i Burkiewicz, A. (2005). Zarys pojęcia „woli” i jego obecny status w koncepcjach psychologicznych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio D*, 60(384), 214-219.
- Rogers, C. (1969). *Freedom to learn*. Bell & Howell Company.
- Rogers, C. (2002a). *O stawianiu się osobą. Poglądy terapeuty na psychoterapię* (M. Karpiński, tłum.). Dom Wydawniczy Rebis.
- Rogers, C. (2002b). *Sposób bycia* (M. Karpiński, tłum.). Dom Wydawniczy Rebis.
- Rogers, C. (2016). *Teoria terapii, osobowości i relacji interpersonalnych. Rozwinięta w oparciu o podejście skoncentrowane na kliencie* (M. Król, tłum.). Wydawnictwo Zielone Drzewo, Instytut Psychologii Zdrowia PTP.
- Runyan, W.M. (1992). *Historie życia a psychobiografia. Badania teorii i metody* (J. Kasprzewski, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Skinner, B.F. (1948). *Walden two*. Hackett Publishing Company.
- Skinner, B.F. (1953). *Science and human behavior*. Free Press.
- Skinner, B.F. (1955). Freedom and the control of men. W: B.F. Skinner, *Cumulative record. Definitive edition* (s. 1210-1250). Acton. Copley Publishing Group.
- Skinner, B.F. (1977). *Particulars of my life. Part one of an autobiography*. Knopf.
- Skinner, B.F. (1978). *Poza wolnością i godnością* (W. Szelenberger, tłum.). Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Skinner, B.F. (1979). *The shaping of a behaviorist. Part two of an autobiography*. Knopf.
- Skinner, B.F. (1987). *A matter of consequences. Part three of an autobiography*. Knopf.
- Skinner, B.F. (1990). Can psychology be a science of mind? *American Psychologist*, 45(11), 1206-1210. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.45.11.1206>
- Skinner, B.F. (1995). *Zachowanie się organizmów* (K. Dudziak, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Skinner, B.F. (2013). *Behawioryzm* (P. Skawiński, tłum.). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Thorne, B. (2006). *Carl Rogers. Biografia*. (E. Wojtych, tłum.). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Trzopek, J. (2009). Problem woli a współczesna psychologia. *Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria*, 18(1), 125-143. https://pf.uw.edu.pl/images/NUMERY_PDF/069/PF_2009-R18_1_08_Trzopek-J_Problem.pdf
- Zamiara, K. (1998). Między filozofią nauki a historią nauki. Współczesne kontrowersje. *Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria*, 26(2), 79-85. <https://philpapers.org/rec/ZAMMFN>

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>